

Sygn. akt II CSK 248/10

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 listopada 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz

(przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Wojciech Katner

SSA Jan Kremer

w sprawie z powództwa Grażyny i Waldemara F.
przeciwko Spółdzielni Mieszkaniowej „O.”
z udziałem interwenienta ubocznego po stronie pozwanej -
Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Spółki Akcyjnej w Warszawie

o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 10 listopada 2010 r.,
skargi kasacyjnej powoda Waldemara F.
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 24 września 2009 r.,

- 1) oddała skargę kasacyjną**
- 2) nie obciąża powoda obowiązkiem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego na rzecz pozwanego.**

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 21 maja 2009 r. zasądził od pozwanej Spółdzielni Mieszkaniowej „O.” na rzecz powodów Waldemara i Grażyny F. kwoty po 80.000 zł wraz z ustawowymi odsetkami liczonymi od dnia wydania wyroku do dnia zapłaty oraz orzekł o kosztach procesu. Z ustaleń wynika, że syn powodów w dniu 29 stycznia 2000 r. udał się na wycieczkę na basen do „Aquaparku” organizowaną przez pozwaną, podczas której poniósł on śmierć przez utonięcie. Grupą opiekował się pracownik pozwanej, Ireneusz D., będący pod wpływem alkoholu. Został on skazany za przyczynienie się do wypadku, do którego doszło w wyniku jego zawinonego zachowania. Organizator nie zapewnił wymaganej liczby opiekunów i nie reagował na sprzeczne z regulaminem zachowania dzieci na basenie. Współodpowiedzialnym za wypadek był również administrator obiektu „Aquapark”, który wbrew regulaminowi dopuścił do kąpieli grupę 44 osób bez wymaganej liczby 3 opiekunów oraz nie zapewnił wymaganej liczby ratowników i dopuścił do pracy na stanowisku ratownika osobę nietrzeźwą. Ratownik ten również został skazany za nieumyślne spowodowanie śmierci. Powodowie do chwili obecnej odczuwają ogromną krzywdę, choć po upływie 9 lat od zdarzenia doszło do pewnego wyciszenia ich emocji. Powódka pracuje jako nauczyciel przyrody zarabiając około 2.000 zł netto, z czego utrzymuje siebie i męża. Pozwana spółdzielnia ma 1040 członków, nie prowadzi działalności gospodarczej, a jedynie statutową. W momencie wypadku była ubezpieczona w PZU S.A. od odpowiedzialności cywilnej. Wyrokiem z dnia 7 marca 2008 r. Sąd Okręgowy zasądził od „Aquaparku” S.A. na rzecz powodów odszkodowanie za znaczne pogorszenie się ich sytuacji życiowej w wysokości po 40.000 zł.

W ocenie Sądu pierwszej instancji, w sprawie znajduje zastosowanie obowiązujący od dnia 3 sierpnia 2008 r. art. 446 § 4 k.c., a uzasadnienie jego zastosowania zostało wywiedzione z art. 3 k.c., tj. z celu ustawy. Zdaniem Sądu, przepis ten powinien być stosowany do wszystkich roszczeń związanych z doznaną krzywdą po śmierci poszkodowanego, które nie są przedawnione, a nie tylko do powstałych po wejściu w życie, ponieważ różnicowałoby to sytuację najbliższych

uprawnionych do stosownej pieniężnej rekompensaty. Sąd – będąc związany prawomocnym wyrokiem karnym – uznał pozwaną za zobowiązaną do naprawienia szkody, ponieważ odpowiada ona jako pracodawca za szkodę wyrządzoną przez pracownika osobie trzeciej przy wykonywaniu obowiązków pracowniczych i zasądził na rzecz każdego z powodów zadośćuczynienie uznając je za adekwatne do krzywdy, jaką wyrządzono każdemu z nich.

Na skutek apelacji pozwanej oraz interwenienta ubocznego Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń S.A. z siedzibą w Warszawie, Sąd Apelacyjny zaskarżonym wyrokiem z dnia 24 września 2009 r. zmienił powyższy wyrok i oddalił powództwo. Podzielając ustalenia faktyczne, Sąd ten dokonał odmiennej oceny prawnej zgłoszonego roszczenia, uznając, że z uwagi na brak przepisu nakazującego stosowanie nowej ustawy do przeszłych zdarzeń prawnych, a także z uwagi na zasadę nieretroakcji, znowelizowany art. 446 k.c. znajduje zastosowanie do zdarzeń prawnych, które zaszły po dniu wejścia noweli w życie. Stosowania art. 446 § 4 k.c. do zdarzeń mających miejsce przed dniem jego wejścia w życie nie uzasadnia również cel ustawy, o którym mowa w art. 3 k.c. W ocenie Sądu drugiej instancji, nie zaistniały również przesłanki do uwzględnienia roszczenia na podstawie art. 446 § 3 k.c. Powodowie nie wykazali bowiem, że ich szkoda z tytułu pogorszenia się sytuacji życiowej nie została w całości naprawiona przez współodpowiedzialny solidarnie podmiot, od którego zasądzono już uprzednio odszkodowanie. Nie było też, w ocenie Sądu Apelacyjnego, podstaw do uwzględnienia roszczenia na podstawie art. 448 k.c., ponieważ roszczenia wynikające ze śmierci członka rodziny są wyczerpująco uregulowane w art. 446 k.c. Przy wykładni art. 446 k.c. w brzmieniu sprzed nowelizacji uwzględnieniu podlegały trudne do oszacowania w wymiarze majątkowym skutki śmierci członka rodziny, związane z utratą możliwości korzystania ze wsparcia i pomocy zmarłego oraz destabilizacją sytuacji życiowej, składające się na pogorszenie sytuacji życiowej rodziny. Stąd przy trudnościach w rozgraniczeniu charakteru doznanej krzywdy opieranie się na art. 448 k.c. prowadziłoby do przyznawania odszkodowania z tej samej przyczyny. Sąd Apelacyjny stwierdził również, iż o ile ustawodawca w art. 446 k.c. przyznał określone roszczenia członkom rodziny, to trudno jest dostrzec adekwatny związek przyczynowy między spowodowaniem śmierci z winy

nieumyślnej a naruszeniem dóbr osobistych osób trzecich tylko z tej przyczyny, że byli członkami rodziny zmarłego.

Skargę kasacyjną od powyższego wyroku wnieśli powodowie, zaskarżając wyrok w całości i opierając skargę kasacyjną na podstawie określonej w art. 398³ § 1 pkt 1, zarzucając naruszenie:

- a) art. 446 § 4 k.c. poprzez błędną jego wykładnię i niezastosowanie oraz art. 3 k.c. w związku z art. 446 § 4 k.c. i art. 5 ustawy z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2008 r., nr 116, poz. 731) poprzez jego niewłaściwe zastosowanie w wyniku przyjęcia, że przepis art. 446 § 4 k.c. nie ma zastosowania do zdarzeń i skutków prawnych zaistniałych przed jego wejściem w życie, tj. przed dniem 3 sierpnia 2008 r.,
- b) art. 24 k.c. i art. 448 k.c. poprzez ich niezastosowanie na skutek nieuwzględnienia roszczeń powodów o zadośćuczynienie pieniężne – wobec uznania, że nie znajduje w niniejszej sprawie zastosowania art. 446 § 4 k.c. – mimo że spowodowanie śmierci małoletniego syna powodów stanowi naruszenie ich dóbr osobistych w postaci prawa do posiadania dziecka i życia w pełnej rodzinie oraz, iż spełnione zostały wszystkie pozostałe przesłanki przyznania powodom zadośćuczynienia na mocy art. 448 k.c.;
- c) art. 361 § 1 k.c. poprzez niewłaściwe zastosowanie, w wyniku przyjęcia, że między spowodowaniem z winy nieumyślnej śmierci małoletniego syna powodów a naruszeniem ich dóbr osobistych nie zachodzi adekwatny związek przyczynowo-skutkowy;
- d) art. 446 § 1 – 3 k.c. poprzez błędną wykładnię i uznanie, że przepisy te przed wejściem w życie ustawy z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw regulowały w sposób wyczerpujący roszczenia związane ze śmiercią osoby bliskiej.

Wskazując na powyższe podstawy zaskarżenia skarżący wnieśli o uchylenie wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i zasądzenie dochodzonych roszczeń zgodnie z żądaniem pozwu.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwana wniosła o jej oddalenie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Wobec prawomocnego odrzucenia skargi powódki Grażyny F., rozpoznaniu podlega wyłącznie skarga kasacyjna powoda Waldemara F. Skarga ta nie jest zasadna. Wbrew podnoszonym zarzutom nie można uznać, że istnieją podstawy prawne do zastosowania art. 446 § 4 k.c. do zdarzeń prawnych i skutków zaistniałych przed jego wejściem w życie. Przepis ten wszedł w życie w dniu 3 sierpnia 2008 r., z chwilą wejścia w życie ustawy z dnia 30 maja 2008 r. – O zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 116, poz. 731). Ustawa ta, jak trafnie wskazał Sąd drugiej instancji, nie zawiera żadnych szczególnych unormowań intertemporalnych dotyczących przytoczonego przepisu. Trafnie też zwrócił uwagę, że w orzecznictwie i doktrynie zgodnie przyjmuje się, że przepisy normujące zobowiązania, w tym przepisy dotyczące czynów niedozwolonych, poddane są działaniu ustawy nowej. W tej sytuacji wsteczne działanie ustawy musiałoby wynikać, jak stanowi art. 3 k.c., z jej celu, skoro brzmienie ustawy nie daje do tego podstaw. Zarówno w doktrynie jak i orzecznictwie przyjmuje się, że w demokratycznym państwie prawa cel ustawy nie może uzasadniać wstecznego działania prawa (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2006 r., II CKN 374/05, Biul. SN 2006, nr 5, poz. 12). Przy zmianie stanu prawnego zresztą nie mamy do czynienia z retroakcją, którą rozumie się jako fikcję obowiązywania ustawy przed jej ogłoszeniem, chodzi bowiem o tzw. retrospektywność prawa, a zatem o to, którą ustawę (dawną czy nową) należy stosować do stosunków prawnych powstałych pod rządem dotychczas obowiązujących przepisów. Odpowiedzi na to pytanie należy poszukiwać nie w art. 3 k.c., lecz w przepisach intertemporalnych. Ogólnie można stwierdzić, że w sytuacji uregulowania skutków prawnych jako następstwa określonego zdarzenia prawnego, do ich oceny stosuje się przepisy obowiązujące w chwili tego zdarzenia, gdy chodzi natomiast o stosunki trwałe, zastosowanie znajduje ustawa nowa. W rozpoznawanej sprawie nie ma wątpliwości odnośnie do tego, że zgłoszone w pozwie żądanie skarżący wywodzi z następstw zdarzenia zaistniałego pod rządem art. 446 k.c. w poprzednim brzmieniu. Ten właśnie przepis zatem ma zastosowanie do oceny tego żądania. W konsekwencji powyższych rozważań

należało uznać, że najbliższym członkom rodziny zmarłego nie przysługuje roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na podstawie art. 446 § 4 k.c., gdy śmierć nastąpiła na skutek deliktu przed dniem 3 sierpnia 2008 r.

Trafnie natomiast skarżący zarzucił naruszenie art. 448 k.c. przez uznanie, że przepis ten nie ma zastosowania dla zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego w takim wypadku, oraz, że art. 446 § 1-3 k.c. wyczerpująco regulowały roszczenia najbliższych członków rodziny w związku ze śmiercią osoby bliskiej. Chodzi w istocie o wykładnię art. 446 § 3 k.c., zgodnie z którym sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego stosowne odszkodowanie, jeżeli wskutek jego śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej. Orzecznictwo Sądu Najwyższego nie było jednolite w kwestii wykładni tego przepisu. Wielokrotnie uznawano, dzieląc wykładnię przyjętą jeszcze przed wejściem w życie kodeksu cywilnego (por. uchwała całej Izby Cywilnej z dnia 29 stycznia 1957 r., OSN 1958, nr 2), że niedopuszczalne jest żądanie zadośćuczynienia, gdy krzywda polega wyłącznie na cierpieniu z powodu utraty osoby najbliższej i nie łączy się z pogorszeniem sytuacji życiowej. W późniejszych orzeczeniach wskazywano jednak, że art. 446 § 3 k.c. pozwala na naprawienie nie tylko szkody majątkowej, lecz także szkody niemajątkowej, polegającej na znacznym pogorszeniu sytuacji życiowej osoby zainteresowanej. Wskazywano wyraźnie, że śmierć małoletniego dziecka może stanowić przyczynę pogorszenia sytuacji życiowej jego rodziców, nie tylko wtedy, gdy wywołała aktualny uszczerbek majątkowy, lecz także wtedy, gdy cierpienia rodziców osłabiły aktywność życiową, powodując utratę możliwości polepszenia warunków życia w przyszłości. Ten nurt orzecznictwa, wskazujący na możliwość i konieczność kompensacji uszczerbku niemajątkowego po śmierci osoby bliskiej w nowszym orzecznictwie był dominujący (por. m.in. wyrok z dnia 15 października 2002 r., II CKN 985/00, z dnia 25 lutego 2004 r., II CK 17/03, z dnia 22 lipca 2004 r., II CK 479/03, z dnia 6 lutego 2008 r., II CSK 459/07, niepublikowane).

Z ustaleń wynika, że takie właśnie względy przesądziły o zasądzeniu na rzecz powodów odszkodowania, od współodpowiedzialnego z czynu niedozwolonego Aquapark S.A., w wyroku Sądu Okręgowego z dnia 7 marca 2008

r. Skarżący nie podważył stanowiska Sądu Apelacyjnego w niniejszej sprawie, że zasądzona tym wyrokiem kwota wyczerpuje roszczenia powodów z tego tytułu. Zarzucił natomiast, że odszkodowanie zasądzone na podstawie art. 446 § 3 k.c. nie wyklucza zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego na podstawie art. 448 k.c., negując pogląd Sądu Apelacyjnego, że prowadziłoby to do przyznania kolejnego odszkodowania w istocie z tej samej przyczyny.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęta została koncepcja, że więź emocjonalna łącząca osoby bliskie jest dobrem osobistym, zatem doznany na skutek śmierci osoby bliskiej uszczerbek polega nie tylko na osłabieniu aktywności prowadzącej do pogorszenia sytuacji życiowej, lecz jest także następstwem naruszenia dobra osobistego, jakim jest relacja między zmarłym a osobą zainteresowaną. Pogląd taki wyrażono w wyroku z dnia 2 grudnia 2009 r., I CSK 149/09 (niepubl.), z tym, że uznał Sąd Najwyższy, iż naruszenie tego dobra osobistego powoduje konieczność zasądzenia zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 3 k.c. W wyroku z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09 (niepubl.) jako podstawę prawną przyznania zadośćuczynienia wskazał Sąd Najwyższy przepis art. 448 k.c. Pogląd ten należy podzielić, art. 446 § 3 k.c. dawał bowiem podstawę do naprawienia nieuchwytnej szkody majątkowej, niepodlegającej naprawieniu na podstawie jego § 1 i 2, problematyczne było natomiast uznawanie, że może stanowić także podstawę do przyznania zadośćuczynienia za krzywdę moralną spowodowaną utratą osoby bliskiej. Stosowanie art. 446 § 3 k.c. stanowiło próbę poszukiwania ochrony osób bliskich zmarłego, po wejściu jednak w życie art. 448 k.c. ten właśnie przepis dawał wyraźną podstawę do przyznania zadośćuczynienia pieniężnego za naruszenie dobra osobistego, jakim jest utrata więzi rodzinnej, powodującego cierpienia i ból. W uchwale z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10 (dotąd niepubl.) Sąd Najwyższy, analizując skutki dodania § 4 do art. 446 k.c. uznał, że wzmacnia on pozycję najbliższego członka rodziny, jednak nie wyklucza stosowania także art. 448 k.c., przy czym na podstawie art. 448 k.c. zadośćuczynienie pieniężne przysługuje najbliższemu członkowi rodziny za doznaną krzywdę także wtedy, gdy śmierć nastąpiła na skutek deliktu przed dniem 3 sierpnia 2008 r. Pogląd ten Sąd Najwyższy w obecnym składzie podziela.

Wbrew zatem stanowisku Sądu Apelacyjnego, co do zasady możliwe było zasądzenie, na podstawie art. 448 k.c., zadośćuczynienia pieniężnego niezależnie od odszkodowania zasądzonego na podstawie art. 446 § 1, 2 i 3 k.c. Nie oznacza to jednak uznania zasadności skargi kasacyjnej. Przesłanką odpowiedzialności z art. 448 k.c. jest bowiem nie tylko bezprawne, ale i zawinione działanie sprawcy naruszenia dobra osobistego (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2002 r., V CKN 1581/00, OSNC 2004, nr 4, poz. 53). Świadczy o tym systematyka kodeksu cywilnego, przepis ten bowiem został umieszczony wśród przepisów o czynach niedozwolonych bez wskazania podstaw i przesłanek odpowiedzialności, jak również bez wyszczególnienia przesłanek egzoneracyjnych. Należy zatem stosować ogólne zasady odpowiedzialności z czynów niedozwolonych, a podstawową zasadą odpowiedzialności z tego tytułu jest zasada winy sprawcy. Z ustaleń wynika, że sprawcą ponoszącym winę za śmierć syna skarżącego był pracownik pozwanego. Nie wchodząc w skomplikowaną materię, czy osobie prawnej, jaką jest pozwana Spółdzielnia, w ogóle można przypisać winę za naruszenie dobra osobistego, należy zwrócić uwagę, że skarżący w tym aspekcie naruszenia art. 448 k.c. przez Sąd Apelacyjny nie zarzucał. Związanie podstawami skargi kasacyjnej wyklucza dalsze rozważanie tej kwestii.

Wobec powyższego Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. Z uwagi na przedmiot sprawy i sytuację materialną skarżącego odstąpiono od obciążania go kosztami postępowania kasacyjnego (art. 102 k.p.c.).